

TÜRK KÜLTÜRÜNDE HOŞGÖRÜ VE ÖRNEK BİR TİP OLARAK ALEVÎ/BEKTÂŞÎ HOŞGÖRÜSÜ*

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN**

Hoşgörü kavramı sözlüklerimizde; her şeyi anlayışla karşılama, olabildiği kadar hoş görme durumu¹ olarak tanımlanarak, müsamaha ve tolerans sözcükleri ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Kişinin kendinden farklı düşünen inanç ve davranışlarda bulunan kişilere karşı saygılı, sevecen ve katlanılır olması hali, hoşgördür. Görmezden gelme, müsamaha, göz yumma, aldırış etmeme gibi kelimeler de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Câhız'ın *Fezâil'ül-Etrâk* adlı eserinde Türklerin faziletiyle ilgili olarak vefalı, anlayışlı, hoşgörülü, insafılı, anlayışlı, alçak gönüllü gibi özelliklere yer verilir.² Türkler göçebe bir ulus olduğundan gittikleri yerlerde karşılaştıkları kültürlerle alış verişte bulunmuşlar, bağnaz olmamışlardır.³

Türklerin ilk yazılı eserleri olan Orhun Abideleri'nde de Türk beylerine hitaben söylenen "millete zahmet çekirtmeyin, incitmeyin"⁴ sözü anlayışlı ve hoşgörülü bakışı içeren ifadelerdendir.

Divanü Lügat-it-Türk'te "Toplumca takdir edilen insan tipleri arasında "ukuşlug"⁵ (anlayışlı, zeyrek kişi), "akı"⁶ (eli açık cömert), "tüzün"⁷ (yumuşak huylu, halim) "açukluğ"⁸ (huyu güzel) ve "sun"⁹ (iyi huylu) söyleyişleri yer alır..¹⁰

* Bu çalışma Doğu Batı Bağlamında Uluslar Arası Türk Dili ve Kültürü Konferansı'nda bildiri olarak sunulmuştur. Şumnu Piskopos Konstanstin Preslavski Üniversitesi, 26-29 Ekim 2002, Şumnu-Bulgaristan.

** Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Türkçe Sözlük (Komisyon). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 653.

² Mübahat TÜRKER-KÜYEL: Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler (Milli Ahlak Unsurları), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990, s. 291.

³ İbrahim Agah ÇUBUKÇU, Türk İslâm Kültürü Üzerine Düşünceler, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 7.

⁴ Muharrem ERGİN, Orhun Abideleri, Boğaziçi, Yayınları, İstanbul 1984, s. 50.

⁵ Besim ATALAY, *Divanü Lügat-it-Türk* Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985, C. 1, s. 62.

⁶ Besim ATALAY, a.g.e., C 1, s. 90.

⁷ Besim ATALAY, a.g.e., C. 1, s. 414.

⁸ Besim ATALAY, a.g.e., C 1s. 147.

⁹ Besim ATALAY, a.g.e., C 3, s. 138

¹⁰ Reşat GENÇ, Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1997, s. 124.

Divanü Lügat-it-Türk'te bağırşak kelimesi: merhametli, gönül alıcı anlamında yer alır.¹¹ Eserde yer alan savlarda "öç, bir alacak gibi aranılan nesnedir; ondan çekin, konuğa, yabancıya gücün yettiğince iyilik eyle"¹², "Yumuşak huylu kimselerle uğraş, kötülerle direşme, yumuşak huylu bu gibi şeyleri kaldırıır fakat kötü huylu seni ezer"¹³ ifadeleri yer alır.

Eserdeki geçen bir şiir ise şu şekildedir:

Bakmas budun sewüksüz

Yudkı yüdhi saranka

Kazgan ulıç tüzünlük

Kalsun çawıng yarınka

"Millet sevgisiz yüzü ekşi sıkı kişiye bakmaz, Yavrum; yumuşak huyluluk kazan, sanın yarına kalsın"¹⁴

Ayrıca udhug köngüllü er ifadesi "anlayışlı adam"¹⁵ manasında yer alır.

Türk kültüründe hoşgörüyü çağrıştıran bir çok atasözleri bulunmaktadır: Gülü seven dikenine katlanır, Hak deyince akan sular durur, Hatasız kul olmaz, Her güzelin bir kusuru vardır, O kadar kusur kadı kızında da olur, Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır, Gülme komşuna gelir başına, Çalma kapıyı çalarlar kapını, İyilik et denize at, balık bilmezse Halık bilir, Kol kırılır yen içinde kalır, İyiliğe iyilik; her kişinin karı kötülüğe iyilik; er kişinin karı.

Türklerin İslâmiyeti kabulü sonrasındaki dönemde ilk Türk eserlerinden olan Kutadgu Bilig'de de hoşgörü anlayışının yansımalarını ve bu konudaki tavsiyeleri görürüz:

İsiz kılsa isiz yanıtı ökünç

Usa edgülük kıl isizke öçün¹⁶

(Kötülük edersen kötülüğün karşılığı pişmanlıktır. Elinden gelirse kötülüğün inadına iyilik yap.)¹⁷

İrig sözke yumşak yanıt kılsa öz

Açıg sözleseler suçig tutsa söz¹⁸

(Kaba söze yumuşak cevap vermeli ve acı sözlere de tatlı sözle mukabele etmelidir.)¹⁹

¹¹ Besim ATALAY, a.g.e., C. 1, s. 60.

¹² Besim ATALAY, a.g.e., s. 44.

¹³ Besim ATALAY, a.g.e., s. 414.

¹⁴ Besim ATALAY, a.g.e., C. III, s. 250.

¹⁵ Besim ATALAY, a.g.e., C. I, s. 63.

¹⁶ Reşit Rahmeti ARAT, Kutadgu Bilig I (Yusuf Has Hacip) Metin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979 (Beyit 929), s. 110.

¹⁷ Mehmet KARA, Bir başka Açıldan Kutadgu Bilig, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara 1990, s. 35.

¹⁸ Reşit Rahmeti ARAT, a.g.e. (Beyit: 3426), s. 340.

Tözü halkka könglün bagırsak bolun

Tuçı edgülük kıl sen edgü bulun²⁰

(Halka doğrult gönlünü, merhametli ol;Daima iyilik yap sen iyilik bul)²¹

Cefa kılguçıka kılı tur vefa

Vefa er kılur ol isizler cefa²²

(Cefa edene sen vefalı davran, vefa er işidir cefa kötüdür)²³

sırınçga sakışı turur bu köngül

idi ked küdez sınmasu ay ogul²⁴

(Sanki sırça gibi durur bu gönül; kırılmasın iyi gözet ey oğul)²⁵

Anadolumuz, tarihi seyri içinde bir çok sevgi ve hoşgörü kahramanları yetiştirmiştir. Yunus Emre'den, Mevlana'ya Hacı Bektaş Veli'den, Nasreddin Hoca'ya kadar bir çok tarihi şahsiyetimiz sevgi ve hoşgörünün sembolü olmuşlardır. Bugün bu tarihi şahsiyetlerimiz dünyaca tanınmış ve bu özellikleriyle takdir toplamışlardır. Anadolu'da Türk'ün yapısında olan hoşgörü anlayışı tasavvufi anlayışla birleşerek Yunus'ta doruğa ulaşmıştır. Yunus'un bir çok şiirlerinde bu anlayış açıkça görülür. Herkese bir gözle bakan Yunus, "Yaratılanı hoş gördük Yaratandan ötürü" diyerek, insana insan olmasından öte Yaratana saygının gereği olarak yaklaşarak hoşgörmenin gerekliliğine ince bir hikmetle dikkat çekmiştir.

Herkese bir gözle bakan Yunus Emre parolasını "sevelim sevilelim" şeklinde ifade ederek tüm Dünya insanlarına bu yaklaşımıyla örnek olmaktadır:

Gelin tanış olalım

İşi kolay kılalım

Sevelim sevilelim

Dünya kimseye kalmaz

Bu dünyada düşman olunacak şeyin kin oluşuna dikkat çeken şairimiz ayırım yapmadan herkese aynı gözle baktığını vurgulamıştır:

¹⁹ Mehmet KARA, a.g.e., s. 39.

²⁰ Reşit Rahmeti ARAT, a.g.e. (Beyit: 2160), s. 232.

²¹ Fikri SİLAHDAROĞLU, Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 183.

²² Reşit Rahmeti ARAT, a.g.e. (Beyit: 3432), s. 345.

²³ Fikri SİLAHDAROĞLU, a.g.e., s. 281.

²⁴ Reşit Rahmeti ARAT, a.g.e. (Beyit: 3394), s. 342.

²⁵ Fikri SİLAHDAROĞLU, a.g.e., s. 278.

Adımız miskindir bizim
Düşmanımız kindir bizim
Biz kimseye kin tutmayız
Kamu alem birdir bize

Bu anlamda Yunus, dünyaya geliş gayesini herhangi bir maddi sebebe bağlamayarak işinin sevmek olduğunu ifade eder, gönüller yapmaya geldiğini vurgular:

Ben gelmedim dava için
Benim işim sevi için
Dostun evi gönüllerdir
Gönüller yapmaya geldim

Bütün bunlara rağmen döven ve söven kişiye karşı tahammül gösterip hoşgörülü olmayı tavsiye eden Yunus, bunu aynı zamanda derviş olmanın şartı olarak öne sürmektedir:

Dövene elsiz gerek
Sövene dilsiz gerek
Derviş gönülsüz gerek
Sen derviş olamazsın

Yunus'un; "Yetmişiki millete bir gözle bak, cümle yaratılmışsa bir gözle bak Hakk'ı gerçek sevenlere cümle alem kardeş gibidir." ifadeleri onun evrensel bakış açısını yansıtan ifadeleridir.

Mevlânâ da "cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol, şefkat ve merhamette güneş gibi ol, başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol, hiddet ve asabiyette ölü gibi ol, tevazu ve alçakgönüllülükte toprak gibi ol, hoşgörülükte deniz gibi ol" sözleriyle engin hoşgörüsünü ifade etmiştir. Herkese "Gene gel, gene, ne olursan ol" diyerek kucak açan Mevlânâ, "Nasılsan öyle gel" diyerek herkesin olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Bey'e kayınpederi de olan alim Edebalı'nın söylediği şu sözler de Türklerdeki hoşgörü anlayışına güzel bir örnektir: "Ey Osmancık, beğsin, bundan sonra öfke bize, uysallık sana; güceniklik bize gönül alma sana; suçlama bizde katlanma sende;bundan böyle yanılığ bize, hoşgörme sana"

Kaynağını mensubu bulunduğu İslâm dininden alan bu sevgi ve hoşgörü kahramanları bu anlayışlarını, Yunus'un "Yaradılanı hoş gördük, Yaratan'dan ötürü" veciz ifadesiyle özetlemiştir. Hz. Muhammed'in "Birbirinizi sevmedikçe gerçek mü'min olamazsınız"

sözünü düstur kabul eden bu şahsiyetler, yine yetmişiki millete aynı gözle bakmışlar bütün insanlara karşı hoşgörü ve sevgi ile yaklaşmışlardır.

Anadolu'da bir çok kişinin gönlünde taht kurmuş olan Hacı Bektaş Veli ile ilhamını ve temel sistemini ondan alan Bektâşîlik felsefesinde sevgi ve hoşgörünün ayrı bir önemi vardır.

Hacı Bektaş Veli Anadolu'da engin hoşgörtüsü sayesinde insanların gönlüne girmiştir. Onun hayatı incelendiğinde yaşayışında ve düşüncelerinde sevginin ve hoşgörünün çok ciddi bir yeri olduğu görülecektir. Bektâşî teorisinde zorlama ve şiddetten sakınma, bütün insanlara acıma ve şefkât telkin edilir. İyi bir Bektâşî, hareketinde Müslüman ve Müslüman olmayana karşı bir fark gözetmez.²⁶

Bektâşî hoşgörtüsü yalnız kendi din ve tarikat mensuplarıyla sınırlı değildir. Başka dinden kişilere de aynı hoşgörüyle bakılmıştır. Hacı Bektaş Veli, yörede bulunan Hıristiyan'larla da güzel bir diyalog kurarak onların gönüllerine girmesini bilmiştir. Hıristiyanlar ona büyük bir saygı duymuşlardır.

Nefsini bilmek, benlikten geçmek, alçak gönüllü ve kanaatkar olmak, iftira, kıskançlık, kibir, hased, kin, dedikodu gibi huylardan uzak olmak, doğruluk, iyilik, yardımcı, sıkıntıya tahammül ve sabır göstermek Bektâşî ahlakının başlıca noktalarıdır. Bektâşîler can yakmayı sevmediklerinden avcılık yapmazlar.²⁷

Bektâşîlik bu bakış açısını resim ve sembollerle de ifade etmiştir.

Bektâşîlik sevgi ve barış üzerine kurulmuştur. Bu anlayış inanç ve düşünce ayrılığı gözetmeden bütün insanlığı sevgi ile kucaklar. Dünya insanını bir ve kardeş bilir. Hacı Bektaş öğretisinde arslan ile ceylan birarada işlenerek, güvercin görünümünde ortaya çıkmış; barış dostluk ve maddi temeller üzerine oturtulmuş bir sevgi anlayışıyla yapılandırılmıştır. Hacı Bektaş Veli Anadolu'da bir gönül eri olarak çalışmıştır.²⁸

Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğu rivayet edilen şu dörtlükte sevgi ve hoşgörü çok güzel bir şekilde işlenmiştir:

Sevgi muhabbet kaynar yanan ocağımızda
Bülbüller şevke gelir gül açar bağrımızda,
Hırslar kinler yok olur aşkla meydanımızda

²⁶ Bedri NOYAN: Bektâşîlik Alevîlik Nedir, Ankara 1987, s. 7.

²⁷ Bedri NOYAN: a.g.e., s. 83.

²⁸ Baki ÖZ: Bektâşîlik Nedir, İstanbul 1997, s. 431.

Arslanlarla ceylanlar dosttur kucağımızda

Hacı Bektaş Veli Fevâid adlı eserinde "Eğer daima Cennet'te olmayı istersen herkesle dost ol ve kimseye karşı kin tutma. Merhem ve mum gibi ol, diken olma."²⁹ sözlerini söyler.

Bektâşilikte sevgi Bektâşîliğin temel kaynaklarında bir âdâb ve erkân olarak yer alır, şiirlerde bu kavramla ilgili söyleyişlere sıkça rastlanır.

Bektâşîliğin temelini sevgi (muhabbet) oluşturur. Sevgi yerin göğün direği olarak vasfedilir. Sevgi şiirlerde sıkça işlenmiştir:

Yok ise kalbinde muhabbet sevgi
Yıkıktır kalbinde Allah'ın evi
Özünden haberi olmayan devi
Salıver yabana yorulsun gitsin
Kul Budalâ³⁰

Muhabbettir yerin göğün direği
Muhabbet edenin yanar çırağı
Âşık beytullah gönül durağı
Hak nazar ettiği yerdir muhabbet
Kul Himmet³¹

Hoşgörü de Alevî-Bektâşî erkânının en önemli ahlak ve âdâb kurallarından biridir. Bu kural Alevî-Bektâşîlik'le özdeşleşmiş ve (öğretinin) genel niteliği durumuna dönüşmüştür.³²

Bir Bektâşî menkıbesinde Bektâşîliğin engin hoşgörü anlayışı şu şekilde ifade edilir: "Bir gün bir Bektâşî babası karşılaştığı gece bekçisine sorar: "Bu belindeki pala bıçağı ne işe yarar?" Aldığı cevap şöyledir: "Biz bununla gördüğümüz kusurları düzeltiriz. Siz ne yapıyorsunuz?" Bektâşî babası sessizce boynunu bükerek "Biz kusur görmeyiz ki " Bir başka rivayette aynı konu Bektaşî ve Mevlevî dervişlerinin konuşmalarında şu şekilde ele alınır: Bektâşî dervişi, Mevlevî dervişe sorar:-Sizin elbiseleriniz niçin bu kadar geniştir? Mevlevî dervişi şöyle der: Biz bununla kusurları, ayıpları örteriz. Bu sefer Mevlevî derviş sorar: –Sizin elbiseleriniz niçin bu kadar dar? Bektâşî dervişi şöyle der: biz kusur görmeyiz ki. Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen şu söz Bektâşîlikteki gönül açıklığının ve hoşgörünün bir başka delilidir. "Her tavladan boşanan at, bizim tavlamızda eğleşir. Bizim tavladan boşanan at ise ferah

²⁹ Hacı Bektaş Veli: Fevâid (haz. Mehmet YAMAN), Ankara, s. 15-16.

³⁰ İsmet Zeki EYUBOĞLU: Alevî Bektâşî Edebiyatı, İstanbul 1992, s. 125.

³¹ Fuat BOZKURT: Semahlar, İstanbul 1995, s. 139.

³² Baki ÖZ: a.g.e., s. 426-427.

bulamaz". Bu ifadeyle Bektâşîler herkese kapılarının açık olduğunu bunun için kendilerinde uygun ortamın bulunduğunu anlatmak istemişlerdir.

Bektâşîler, hayatı ve toplumu gözden geçirirken, müsamahalı ve toleranslıdırlar, geniş düşüncelidirler. Ayıp görmeme konusu daha and içme törenlerinde yeni gelen cana söylenir. "Gördüğünü ört, görmediğini söyleme" denir.³³

Hacım Sultan Velayetnamesinde "Hak Sübhâne Teâlâ, âdemin göğsünü hoşgörü nuru ile bezedi" denilerek bu duygu, ilahi hikmetle izah edilmektedir. Yine Bektâşî prensibinde "Kimsenin ayıbını görmeyen cana aşk olsun, ayıpları örtücü ol" ifadeleri hoşgörü anlayışını yansıtan ifadelerdir. Ayrıca "İncinsen de incitme, hiç bir insanı ve milleti ayıplamayınız", "Her ne ararsan kendinde ara" prensipleri de aynı anlayışı aksettirmektedir.

Bektâşî şairlerinden Kaygusuz Abdâl da hoşgörmenin Allah'a ait bir özellik olduğunu şiirinde şöyle ifade eder:

"Tanrı bilür halini her bendenün
Ayıbını vurmaz kimsenün"

Hacı Bektaş Veliye ait *Besmele Şerhi* adlı eserde geçen Allah'ın buyruğu olarak aktarılan ifadeler Bektâşî bakış açısına kaynaklık etmektedir: "Yüce Tanrı buyurur: Benim sevgili peygamberim, söyle inananlara, gönül evlerini alçakgönüllülük, âşıklık süpürgesiyle süpürsünler. Hırsı, nasılı, niçini, ikiyüzlülüğü, hainliği, çekememezliği ve dedikoduyu süpürüp atsınlar. Yaptıkları kötü işlere pişmanlık duysunlar ve pişmanlık suyuyla yıkansınlar. Gizli işlerden vazgeçsinler. Sevgi sofrasını döşesinler, aşk başlarına vursun"³⁴

Alevî-Bektâşî bireyinin hiddet ve şiddete egemen olması nefsinin ve kızgınlığını yenmesi Dört Kapı Kırk Makam felsefesinin gereğidir. Alevîler-Bektâşîler hiddet ve şiddete kapılarak gönül kırmayı "gönül kabesini yıkmakla" bir tutarlar...Alevî-Bektâşîliğe göre hiddet, şiddet ve şerden doğar.³⁵

Hacı Bektaş Veli tarafından *Makâlât*'ta sistemleştirilen "Dört Kapı Kırk Makam" öğretisinde Hakikat Kapısı'nın birinci makamı "Toprak Olmak"tır.

Toprak olmaktan maksat alçakgönüllü olmaktır. Bektâşî olmak şefkâtte güneş gibi olma, cömertlikte su gibi, alçakgönüllülükte toprak gibi, teslimiyette ölü gibi, örtücülükte gece gibi olmaktır...Bektâşî evvela kendini toprak etmeli, o toprağa mârifet tohumu ekmeli, tevhid suyu

³³ Bedri NOYAN: "Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü", Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü (Ankara Bilimsel Kültürel Araştırmalar Vakfı, 1995), 261.

³⁴ Rüştü ŞARDAĞ: Her Yönüyle Hacı Bektaş Veli ve En yeni Eseri Şerh-i Besmele, İzmir 1985, s. 24.

³⁵ Baki ÖZ: a.g.e., s. 426.

vermeli, gerçek orağı ile biçmeli, rıza harmanında dövmele, şevk yeli ile savurmalı, muhabbet ölçeği ile ölçmeli, takva değirmeninde öğütmeli, edeple yoğurmalı, sabır fırınında pişirip yemelidir.³⁶

Bektâşî düşüncesinde nefsi mutmainne topraktır. Hak Teâlâ Cennet'i onun üzerine bina eylemiştir. Toprak, Âdem Safiyyullaha nispet eder... Toprak şâh-ı merdândır. Onun (Hz. Ali) için ismine Ebu Turâb, bir ismine Ebu Tâlib dediler.³⁷

Bektâşî şiirlerinde toprak (turâb) olma sıkça tavsiye edilmiştir:

Toprak ol toprak gibi teslim vücûd

Cümle alem toprağa kıldı sücûd

Kaygusuz Âbdâl³⁸

Şahlanıp yükseğe çıkma

Engin ol gönül engin ol

Turâb ol dosttan ayrılma

Engin ol gönül engin ol

Yusuf³⁹

Toprak olamayan kişinin bir gelişme kaydedemeyeceği (taş gelip gideceği) vurgulanır. Hakk'a ulaşmanın bir şartı da toprak olmaktır. Bektâşî dervişi her türlü sıkıntılara sevgi, hoşgörü ve sabırla karşılık vererek incinmeyecektir. Bu aynı zamanda bir peygamber ahlakıdır.

Hacı Bektaş Veli, Fevâid adlı eserinde şöyle der: " Gerçek derviş oldur ki; kimsenin kendisini incitmesinden kırılmaz ve yiğit olan oldur ki kırılmaya, layık olanı da (hak edeni) kırmaz."⁴⁰

Ey Âşıkî haklı nefes tutulmaz

Burada atılan orda atılmaz

Turâb olmayınca Hakk'a yetilmez

Turâb ol da ayaklarda basıl dur

Âşıkî⁴¹

³⁶ Bedri NOYAN: a.g.e., s. 78.

³⁷ Adil Ali ATALAY: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, İstanbul 1996, s. 148.

³⁸ Abdurrahman GÜZEL: "Tekke Şiiri", Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı III, Ankara 1989, s. 381.

³⁹ İsmail ÖZMEN: Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, Ankara 1995, C. 5, s. 330.

⁴⁰ Hacı Bektaş Veli: a.g.e., s. 16.

⁴¹ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 4, s. 67.

Pir Sultan Abdâl, Hz. Muhammed'in üzerine işkembe bırakılarak eziyet edilmesine, dolayısıyla onun sabır ve hoşgörüsüne telmihte bulunur:

Turâplık cümlenin başı
Daim çiğnenmektir işi
Üstüne atarlar leşi
İncinme gönül incinme

Pîr Sultân Âbdâl⁴²

Makâlât'ta hakîkâtin ikinci makamı yetmişiki milleti ayıplamamaktır. Bektâşî âdâb ve erkânında başkalarının kusurlarını görmeme ve tolerans yaygın bir özelliktir. Bektâşî başkasının ayıbını yüzüne karşı veya başkasına söylemez.⁴³

Hacı Bektaş Veli tarafından sistemleştirilen Dört Kapı Kırk Makam anlayışında Hakikat kapısının dördüncü makamı "Dünyada yaratılmış bütün nesnelere kendisinden emin olmasındır"⁴⁴

Alevî-Bektâşî ahlakının ve yaşam felsefesinin tam merkezine yerleşen eline, beline, diline sahip olma kuralı Alevîliğin-Bektâşîliğin edebini oluşturur. Alevîliğin-Bektâşîliğin ahlakı ve ahlak felsefesi tümüyle bu kural üzerine oturtulmuştur. Bu kural giderek Alevî-Bektâşî toplumlarının yaşam felsefesine dönüşmüştür. Senin olmayanı alma, sahiplenme, namuslu ol, beline sahip çık (harama uçkur çözme), başkasının ırz ve namusuna göz dikme, yalan söyleme, görmediğine tanıklık yapma ve kırıcı söz söyleme, gibi davranışları zorunlu kılar. Bu kurala daha sonraları "işine, aşına, eşine sahip ol" üçlemesi de eklenmiştir. Bu da aynı mantığa dayanır. İşini bilen işinde dürüstçe çalışan, üreten, çocuğuna helal kazanç yediren ve namusunu bilen gözetken koruyan ve herkesin namusuna saygı duyarak yaşayan bir insan ve toplum modeli oluşturmak amaçlanır.⁴⁵

Bütün bu hususiyetleri üzerinde taşıyan Bektâşî, Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisi, teslimiyet anlayışı, eline, beline, diline sahip oluşu ve hoşgörüsü ile bütün nesnelere için bir emniyet telkin eder. O toprak olacak kadar yumuşak, kendini bilen, kanaat ehli ve edep abidesidir.⁴⁶

Alevi yolunca kutsal kabul edilen "üç sünnet yedi farz" adlı bir takım kuralları vardır. Üç sünnetten ikincisi "kalbinden adaveti gidermektir. Kimseye kin ve kibir beslememek,

⁴² Cahit ÖZTELLİ: Pir sultan Abdâl, İstanbul 1996, s. 371.

⁴³ Adil Ali ATALAY: a.g.e., 207.

⁴⁴ Esad COŞAN: Makâlât (sdl. Hüseyin ÖZBAY), Ankara 1996, s. 18.

⁴⁵ Baki ÖZ: a.g.e., s. 428

⁴⁶ Hüseyin ÖZCAN: Bektâşî Âdâb ve Erkânı, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2001.

kıskançlık etmemek ve hırsına uyup Şeytan'a gönül vermemektir." Üçüncü sünnet ise "Sözü Hakk'ın kudreti ola, kimseyle kavga etmeye, kimseye düşmanlık yapmaya"⁴⁷ şeklindedir.

Bektâşî erkânâmesi'nde geçen şu ifadeler Bektâşî'nin hassasiyetini özetlemektedir: "Cenk cidal ehli olma, küçüğe izzet et, büyüğe hizmet, ölüye hürmet eyle. Bir kimsenin kusurunu görme, görürsen ört, iyilik eyle, örtemesen eksik eyle dilin ile kalbin ile ört...Su gibi pâk ol, her dem alçağa ak. Eline, beline, diline pâk ol."⁴⁸

Bektâşî talibi, Ayin-i cem'de müşdidinin önüne diz çökmüş ve eteğine yapışmış niyaz durumunda şu telkini alır: "...Müşdidini pîrin varisi ve gerçek baban, rehberini gerçek anan bil. Yalan söyleme, haram yeme, gıybet etme, şehvetperest olma, eline, beline, diline sahip ol, kibir ve kin tutma, kimseye haset etme, garaz, buğz, inat etme, gördüğünü ört, görmediğini söyleme, elinle koymadığın şeye yapışma, elinin ermediği yere el uzatma, sözünün geçmediği yere söz söyleme, ibretle bak, hilm (yumuşaklık) ile söyle, küçüğe izzet, büyüğe hürmet ve hizmet eyle, ikrarını saf eyle, Hakk'ı kendi özünde mevcut bil, erenlerin esrarına âgâh ol...Özünü bu yolda böylece sabit kadem eyle..."⁴⁹

Bektâşîlik eğitimle, iyiliği kötülüğe egemen kılmak için uğraşır. Kötülüğün zihinden çıkarılması iş edinilir. İnsanın nefsi ile savaşı bu nedenle vardır. Alevî-Bektâşî için nefis ile savaş en büyük savaştır...Birey, iyi insan yapılmaya çalışılır. Bu da insanın bütün kötülüklerden bağının koparılması ile kötü olan etkenlerden uzak tutulmasıyla kötü olan davranış ve eylemlerden arınmasıyla olanaklıdır. Bu iş bitmez tükenmez bir eğitim gerektirmektedir.⁵⁰

Bütün sıkıntılara katlanan Bektâşî'nin kaygısı kimseyi incitmemektir. Bektâşî ahlakının temelinde insana saygı yatar. İnsanı incitmeme, insanı hoş tutma Bektâşîlikte omurga kabullerden biri olduğu içindir ki Bektâşîlere "zümre-i nâzenin" yani çok ince hassas insanlar topluluğu denmiştir. Hatta onlar bu nâzenin tavırlarını bütün canlılara karşı işler halde tutabilmişlerdir. Temel prensip şudur: "Can taşıyan mahluku icitme."⁵¹

Alevî-Bektâşî düşüncesinde insana olan saygı esasen Allah'ın yaratıklarının en şerefli olan ilahi emanet taşıyıcısı ve onun halifesi olması sebebiyle insanın hak ettiği ve etmesi

⁴⁷ Adil Ali ATALAY: a.g.e., 160

⁴⁸ Sırrı Rıfâf ALEVÎ, Şeyh Ahmed BEDREDDÎN: Bektâşî Tarikatına Ait Usul Âdâb Âyinler Mecmuası H.1284(1867)Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ.Hakkı, Nu: 1243, s. 6a.

⁴⁹ Bedri NOYAN: Bektâşî ve Alevîlerde Hukuk Düzeni (Düşkünlük), I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1976.

⁵⁰ Baki ÖZ: a.g.e., s. 440-441.

⁵¹ Yaşar Nuri ÖZTÜRK: Tarihi Boyunca Bektâşîlik, İstanbul 1995, s. 221.

gerekli bir ahlaki davranıştır. Bu anlayıştan hareket eden Alevîlere bazı çevrelerce insanperest dahi denmiştir.⁵²

Şiirlerde kimseyi incitmeme konusundaki hassasiyet sıkça dile getirilir, karşıdaki kişi düşman bile olsa aynı ahlakın taşınması gerektiği ifade edilerek bunun Hz. Ali'nin uyguladığı hatırlatılır:

Ver bana Eyüb sabrını
Musallat et Firavun'u
Çekeyim çümle kahrını
Bu aciz gedâ kulundan
Tek bir gönül incinmesin

Âbdâl Ziyâ⁵³

İncitme sakın ademi ger düşman olsa
Şefkâtli görün aleme bu şan-ı Ali'dir

Rif'at⁵⁴

Bektâşî şairlerinden Genç Abdâl ve Azbî ise kusurları görmeyip ayıpları örtücü olma prensibini şiirleştirerek, Bektâşîlerin kimseyi ayıplamaması gerektiğini "gördüğünü ört, görmediğini söyleme" sözüyle özdeyiş haline getirmiştir:

Sana yerden gökten büyük nasihat
Gördüğünü ört görmediğini söyleme
Erenlerden pîrden budur emanet
Gördüğünü ört görmediğini söyleme

Azbî⁵⁵

Şiirlerdeki "yetmişiki milleti ayıplamamak"la ilgili söyleyişlerden bazıları şunlardır:

Kendi noksanını bil ârif ol
Kimsenin ayıbını gözetme gönül
Yetmişiki millete bir nazarla bak
Hak sevmiş yaratmış söz etme gönül

İlhâmî⁵⁶

⁵² Ethem Ruhi FİĞLALI: Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik, Ankara 1991, s. 377.

⁵³ Hayrunnisa Efe: "Ziya Baba'nın Hayatı", Hacı Bektaş Veli Dergisi, 2, Ağustos 1997, s. 34.

⁵⁴ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 5, s. 601.

⁵⁵ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 5, s. 256.

⁵⁶ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 5, s. 303.

Abdâl Ziyâ adlı Bektâşî şairi bir gönlün dahi incinmesine razı değildir.

Kul kurbanım Muhammed'e

Feda canım ehli beyte

Katlanırım her mihnete

Bu aciz geda kulundan

Tek bir gönül incinmesin

Bu bakış tarzı Hacı Bektaş Veli'den günümüz Bektâşîlerine kadar hep aynı şekilde devam etmiştir. Bir önceki Bektâşî Dedebabası merhum Bedri Noyan'ın şiirinde hoşgörü şu şekilde ifade edilir.

Dört Kapı Kırk Makamı Kaf Dağı'nda öğrendim

Kendimi bulmak için bir gönül koşusu bu

Sabır alinteri, dert hoşgörü oluverdim

Çalab'ın nura varan aşıkı yoruşu bu

Mutludur Bedri Noyan Dedebaban söyler ki

Derdi zevketmek bana yüce Çalab'dan vergi

Ah o hoşgörü var ya yok eder bütün derdi

Güzelliklerin gönle boşalıp doluşu bu⁵⁷

Görüldüğü gibi sevgi ve hoşgörü Alevî-Bektâşî inancının temel felsefesidir. Hacı Bektaş Veli'den günümüze dek değişmeden süregelmiştir. "Yetmişiki Millete" aynı değerle bakan bu anlayışın mensupları günümüzde de aynı bakış açılarını devam ettirmektedirler.

Din, dil, ırk farkı gözetmeden bütün insanları bir olarak kabul eden ve kaynaştıracak olan sevgi ve hoşgördür. Bugün kültürlerin geldiği son nokta insana, insan olarak değer verilmesi, saygı duyulması gerçeğidir. Aynı hakikati Türk tarihinde Mevlânâ, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre bir ilke olarak yüzyıllar önce benimsemişler ve çevrelerine bu anlayışı yansıtmışlardır.

Bektâşîliğin pîri olan Hacı Bektaş Veli, "Her ne ararsan kendinde ara, Gönül ek gönül biçesin, Düşmanınızın dahi insan olduğunu unutmayın, İncinsen de incitme, Kendine ağır geleni kimseye tatbik etme sözleriyle engin hoşgürüsünü vecizeleştirerek sevgi ve hoşgörüğü Bektâşîliğin temel prensibi haline getirmiş "Bir olalım, iri olalım, diri olalım" ifadeleriyle halkı birlik ve beraberlik içinde yaşamaya davet etmiştir.

⁵⁷ Bedri NOYAN: Aynı makale, s. 268.

KAYNAKÇA:

- ALEVÎ, Sırrî Rıfâî-Şeyh Ahmed BEDREDDÎN: Bektâşî Tarikatına Ait Usul Âdâb Âyinler Mecmuası H.1284(1867)Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ.Hakkı, Nu: 1243.
- ARAT, Reşit Rahmeti(1979), Kutadgu Bilig I (Yusuf Has Hacip) Metin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim(1985), Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Adil Ali(1996), İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, İstanbul.
- BOZKURT, Fuat(1995), Semahlar, İstanbul.
- COŞAN Esad (1996), Makâlât (sdl. Hüseyin ÖZBAY), Ankara.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Agah (1987), Türk İslâm Kültürü Üzerine Düşünceler, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- EFE, Hayrunnisa (1997)"Ziya Baba'nın Hayatı", Hacı Bektaş Veli Dergisi, 2, Ağustos.
- ERGİN, Muharrem(1984), Orhun Abideleri, Boğaziçi, Yayınları, İstanbul.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki(1992), Alevî Bektâşî Edebiyatı, İstanbul.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi(1991), Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik, Ankara.
- GENÇ, Reşat(1997), Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman(1989), "Tekke Şiiri", Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı III, Ankara.
- Hacı Bektaş Veli: Fevâid (haz. Mehmet YAMAN), Ankara.
- KARA, Mehmet(1990), Bir başka Açıdan Kutadgu Bilig, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara.
- NOYAN, Bedri (1976), Bektâşî ve Alevîlerde Hukuk Düzeni (Düşkünlük), I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara.
- NOYAN, Bedri (1995), "Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü", Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü,Ankara Bilimsel Kültürel Araştırmalar Vakfı.
- NOYAN, Bedri(1987), Bektâşîlik Alevîlik Nedir, Ankara.
- ÖZ, Baki (1997), Bektâşîlik Nedir, İstanbul.
- ÖZCAN, Hüseyin(2001), Bektâşî Âdâb ve Erkânı, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

ÖZMEN, İsmail (1995), Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, C. 5, Ankara.

ÖZTELLİ, Cahit (1996), Pir sultan Abdâl, İstanbul.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri(1995), Tarihi Boyunca Bektâşîlik, İstanbul.

SİLAHDAROĞLU, Fikri(1996), Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ŞARDAĞ, Rüştü(1985), Her Yönüyle Hacı Bektaş Veli ve En yeni Eseri Şerh-i Besmele, İzmir.

TÜRKÇE SÖZLÜK (Komisyon), (1988), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TÜRKER Mübahat –KÜYEL(1990), Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler (Milli Ahlak Unsurları), Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.